

VPLYV POSTKOMUNISTICKEJ TRANSFORMÁCIE NA DOCHÁDZKU DO ZAMESTNANIA NA PRÍKLADE OKRESU NÁMESTOVO

Daniel MICHNIAK

Abstract: *This paper is focused on evaluation of influence of postcommunist transformation on commuting: case study of district of Námestovo in northern part of Slovakia. The transformation of economy has led to loss of jobs in district Námestovo and increase of commuting to Bratislava and abroad especially to Czech Republic.*

Key words: *postcommunist transformation of economy, commuting, District of Námestovo*

Úvod

Po roku 1989 sa začali na celom Slovensku uskutočňovať rozsiahle transformačné zmeny, súvisiace s postupným prechodom z centrálne plánovaného na tržové hospodárstvo. K najdôležitejším zmenám spôsobených transformáciou hospodárstva patria hlavne redukcia vysokej zamestnanosti v poľnohospodárstve a transformácia (v mnohých prípadoch aj zánik) veľkých priemyselných podnikov. Takéto zmeny sa dotkli taktiež ďalších odvetví a viedli k vzniku a postupnému rozšíreniu fenoménu nezamestnanosti. V ich dôsledku poklesol celkový počet pracovných miest, čo následne viedlo aj k poklesu celkového počtu dochádzajúcich za prácou v porovnaní s rokom 1989.

Pre rozvoj jednotlivých regiónov na Slovensku mala osobitný význam schopnosť transformácie jednotlivých podnikov, pričom v mnohých prípadoch zohrali dôležitú úlohu zahraničné investície. Skutočnosť ako sa jednotlivé podniky dokázali vysporiadať s transformáciou svojej výroby viedla aj zmene atraktívnosti jednotlivých obcí ako možných centier dochádzky do zamestnania.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na priebeh postkomunistickej transformácie a na vplyv týchto zmien na dochádzku obyvateľov do zamestnania na príklade okresu Námestovo.

Okres Námestovo sa nachádza na severe Slovenska na hranici s Poľskou republikou a je súčasťou Žilinského kraja. Záujmové územie môžeme zaradiť k periférnym oblastiam Slovenska, pričom okresu stále chýba nedobudované cestné spojenie z Oravskej Lesnej na Kysuce, ktoré bolo prerušené v rámci výstavby Vodného diela Nová Bystrica a jeho výstavba by mala byť dokončená v roku 2007. Okres Námestovo patrí k štyrom okresom na Slovensku, ktoré nemajú vybudovanú železniciu. Uvedené skutočnosti majú negatívny vplyv na hospodársky rozvoj regiónu.

Pri spracovaní tejto štúdie sme používali údaje o obyvateľstve okresu Námestovo a o jeho dochádzke do zamestnania získané zo sčítania obyvateľov k 3. marcu 1991 a k 26. máju 2001, pričom rok 1991 môžeme považovať za počiatočné štádium transformácie spoločnosti a z roku 2001 pochádzajú najnovšie údaje o dochádzke do zamestnania na celoslovenskej úrovni. Údaje o nezamestnanosti a počte zamestnaných v najväčších podnikoch sme získali z pracoviska Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny v Námestove.

Mgr. Daniel Michniak, PhD.

Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, e-mail: geogmich@savba.sk

Postkoministická transformácia v okrese Námestovo

Podobne ako ostatné regióny na celom Slovensku, transformačné zmeny postihli aj okres Námestovo, pričom najväčšie zmeny zasiahli najvýznamnejšie odvetvia hospodárstva okresu - poľnohospodárstvo a priemysel.

Prirodzený produkčný potenciál poľnohospodárskych pôd, ktoré sú predpokladom efektívnosti *poľnohospodárstva*, je v študovanom území nízky, znásobený aj nepriaznivými klimatickými podmienkami (Územný plán VÚC Žilinského kraja 1998). Napriek tomu v roku 1991 patril región Námestova k oblastiam s nadpriemernou zamestnanosťou v poľnohospodárstve (18,7 % ekonomicky aktívnych obyvateľov - EAO). Poľnohospodárske družstvá patrili k najvýznamnejším zamestnávateľom miestneho obyvateľstva a vyznačovali sa vysokou prezamestnanosťou. Ich súčasťou boli taktiež tzv. pridružené výroby, ktorých činnosť priamo nesúvisela s poľnohospodárstvom ako napr. stavebná činnosť, výroba súčiastok pre elektrotechnické podniky a pod. V transformačnom období tieto pridružené výroby zanikli alebo sa oddelenili, začalo sa viac uplatňovať sezónne zamestnávanie pracovníkov, časť pôdy začali obhospodarovat' súkromní roľníci, pre ktorých sa poľnohospodárstvo stalo prevažne vedľajším zdrojom obživy. V dôsledku toho sa znížil počet zamestnaných v poľnohospodárstve. Kým začiatkom roka 1990 pracovalo v poľnohospodárstve 9 989 pracovníkov (42,5 % EAO) k 31.12. 1991 ich bolo už len 4 286 (18,2 % EAO) (Krnáč 1998) a podľa údajov zo sčítania obyvateľov v roku 2001 pracovalo v poľnohospodárstve iba 1 303 pracujúcich (5,0 % EAO).

Najvýznamnejším odvetvím hospodárstva okresu je *priemysel*, pričom hlavným priemyselným centrom je okresné mesto Námestovo. Priemyselné podniky sa tu začali budovať až po druhej svetovej vojne a postupne sa rozvinul najmä strojársky, textilný a elektrotechnický priemysel.

Strojársku výrobu reprezentuje závod ZŤS strojárne a.s., ktorý bol v minulosti súčasťou ZŤS Martin a jeho zameraním bola zbrojárska výroba. Najkritickejším obdobím v ZŤS bolo obdobie konverzie zbrojárskej výroby na Slovensku v rokoch 1991 až 1993, kedy poklesol počet zamestnancov z 1320 na 441. Postupne došlo k ozdraveniu podniku a hlavným výrobným programom sa stala výroba súčastí strojov a ďalších polotovarov najmä pre poľnohospodársku techniku, pričom 80 % výroby ide na export. K 31. 12. 2003 tam pracovalo 758 zamestnancov, z toho 85 % tvorili muži.

Textilnú výrobu reprezentuje najmä podnik Makyta a.s. Púchov, závod Námestovo, zameraný na výrobu konfekcie. Od roku 1990 dochádzalo k postupnému znižovaniu počtu zamestnancov (1076 k 31.12. 1990; 820 k 31.12. 1993), ktorý bol spôsobený stratou pôvodných trhov a vznikom veľkého množstva malých konkurenčných podnikov (napr. Gassum s.r.o. Lokca, Jamel Fashion s.r.o. Námestovo). V súčasnosti pracuje v podniku Makyta 286 zamestnancov (k 31. 12. 2003), pričom 93 % z nich tvoria ženy. Približne 80 % z celkovej produkcie sa vyváža.

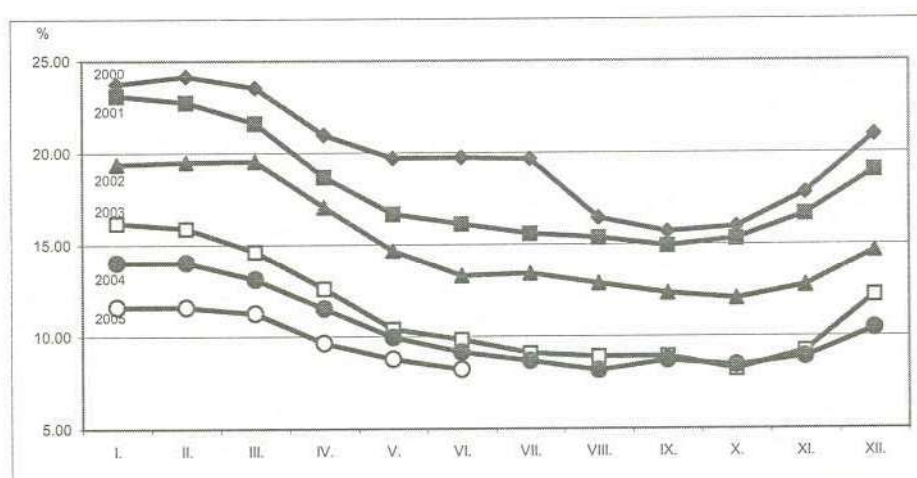
Elektrotechnický priemysel reprezentoval podnik ZVT na výrobu výpočtovej techniky s viac ako 1000 zamestnancami, avšak v období rokov 1990-1993 bol úplne zlikvidovaný (Iskierková 1998).

Menšie priemyselné podniky sa nachádzali aj v iných obciach okresu Námestovo ako napr. závod Tesly Orava v Oravskej Lesnej, v ktorom bola zastavená pôvodná výroba. V súčasnosti je elektrotechnický priemysel v obci zastúpený firmou CRT electronic s.r.o., pričom v máji 2005 tam pracovalo 144 zamestnancov, z toho 103 žien.

Dôležité postavenie v ekonomickej aktivite obyvateľov okresu má *stavebníctvo*, pričom počet EAO v stavebníctve vzrástol v období 1991-2001 o 874 na 4 016 pracujúcich (15,3 %

EAO). Okrem zamestnanosti v stavebníctve v miestnych podnikoch bola už aj pred rokom 1989 rozšírená odchádzka za prácou do vzdialenejších regiónov v bývalom Československu.

Podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov v doprave a spojoch a v školstve a zdravotníctve bol v sledovaných rokoch približne na tej istej úrovni a ekonomickú aktivitu v ostatných odvetviach nemôžeme porovnávať kvôli rozdielnym kategóriám ekonomickej aktivity. Určité skreslenie spôsobuje aj skutočnosť, že pri sčítaní v roku 2001 až 20,1 % EAO neuviedlo odvetvie ekonomickej aktivity. Predpokladáme však, že v porovnaní s rokom 1991 vzrástol podiel zamestnaných v službách súvisiaci s rozvojom maloobchodnej siete a rozvojom cestovného ruchu, zameraného na domácich a zahraničných návštevníkov.

Obr. 1 Vývoj nezamestnanosti v okrese Námestovo od roku 2000

Transformačné zmeny viedli k postupnému prepúšťaniu pracovníkov a následnému rastu nezamestnanosti. Najväčší nárast bol zaznamenaný v rokoch 1991 – 1993, pričom kritický bol najmä rok 1993 z dôvodu prepúšťania pracovníkov zo spomínaných priemyselných podnikov a poľnohospodárskych družstiev a miera nezamestnanosti sa dostala nad úroveň 20 %. V ďalších rokoch sa miera nezamestnanosti stabilizovala pomocou verejnoprospešných prác a zároveň v okrese vznikli aj menšie priemyselné podniky (Orava Fine Wood, s.r.o. a CRT Electronic, s.r.o. v Oravskej Lesnej, United Electronics, s.r.o. vo Vavrečke, Gassum s.r.o. v Lokci). Nezamestnanosť ovplyvňovali aj sezónne práce v poľnohospodárstve a odchádzka za prácou v stavebníctve. Z hľadiska vývoja nezamestnanosti bol nepriaznivý aj rok 1999, v ktorom sa priemerná miera nezamestnanosti zvýšila na 20,1 %. V neskoršom období sa miera nezamestnanosti postupne znižovala (Obr. 1), najmä aj v dôsledku využívania verejnoprospešných prác a taktiež kvôli zmenám vo výpočte miery nezamestnanosti.

Významnú úlohu v postupnom znižovaní nezamestnanosti zohralo aj postupné vybudovanie priemyselného parku firmy Punch Campus Námestovo s.r.o., ktorý sa zaoberá prevažne montážou komponentov rôzneho typu za použitia moderných technológií. V súčasnosti zamestnáva až 2 080 zamestnancov (stav k 31. 12. 2003) a stal sa tak najväčším zamestnávateľom v celom okrese, pričom takmer 78 % zamestnancov tvoria ženy. Hlavnými dôvodmi príchodu belgického investora boli nízke mzdové náklady a zručná pracovná sila v oblasti s tradíciami elektrotechnickej výroby.

Pokles nezamestnanosti v okrese Námestovo priaznivo ovplyvnili aj ďalšie faktory ako práca v zahraničí - zbery ovocia, sezónne práce na dobu určitú a začatie prevádzkovania samostatných zárobkových činností. Prevalu majú služby v cestovnom ruchu, najmä poskytovanie stravovacích a ubytovacích služieb. Okrem toho sa na znižovaní nezamestnanosti podieľali aj stavbárske práce (Naša Orava 2004).

Pre adaptáciu ekonomiky regiónov a ich rozvoj sú okrem iných faktorov dôležité zdroje pracovných síl (Jakoby 2000). V období rokov 1991 – 2001 vzrástol počet ekonomicky aktívnych obyvateľov o 11,4 % z 23 491 na 26 164 EAO a svedčí to o tom, že okres má dostatočné zdroje pracovných síl. Táto skutočnosť je dôsledkom veľmi priaznivej vekovej štruktúry obyvateľstva, pričom obyvateľstvo okresu Námestovo predstavuje progresívny typ populácie s najvyšším podielom obyvateľov v predproduktívnom veku a to až 28,9 % (SR 18,9 %) a iba 12,1 % obyvateľmi v poproduktívnom veku, čo patrí taktiež k najnižším hodnotám na Slovensku. Na druhej strane sa obyvateľstvo vyznačuje nedostatočnou vzdelanosťou úrovňou (základné vzdelanie má 24,1 %, učňovské 23,6 %, stredné vzdelanie s maturitou 17,7 % a vysokoškolské 3,1 % obyvateľov). Vzdelanosť úroveň obyvateľstva sa postupne zlepšuje. Negatívnym javom je to, že množstvo vysokoškolsky vzdelaných mladých ľudí nenachádza uplatnenie v mieste trvalého bydliska a hľadá si prácu s výhodnejšími podmienkami v iných regiónoch na Slovensku, prípadne v zahraničí.

Ak hodnotíme situáciu na trhu práce v okrese Námestovo, zistíme, že tu existujú hlavne pracovné príležitosti pre ženy najmä v odvetviach náročných na veľké množstvo pracovných síl (elektrotechnický a textilný priemysel, služby). Na druhej strane je v okrese nedostatok pracovných príležitostí pre mužov (ZŤS, lesné hospodárstvo) a preto sú muži nútení odchádzať za prácou do vzdialenejších regiónov a do zahraničia.

Zmeny v dochádzke do zamestnania

Jednou zo základných zmien v dochádzke je pokles počtu odchádzajúcich za prácou z 13 466 v roku 1991 na 10 105 v roku 2001. Podiel odchádzajúcich za prácou z celkového počtu EAO sa znížil z 57,3 % na 38,6 %, v dôsledku poklesu počtu zamestnaných a nárastu podielu nezamestnaných z iba 2,8 % na 18,8 %. Mierny vzrástol podiel obyvateľov pracujúcich v mieste trvalého bydliska (z 30,1 % na 32,2 %), čo súvisí najmä s rozvojom podnikateľskej činnosti zameranej na miestnych obyvateľov a na služby v cestovnom ruchu.

V odvetvovej štruktúre odchádzajúcich dominujú odchádzajúci v odvetviach priemyslu a stavebníctva. Kým podiel odchádzajúcich do priemyselných podnikov (27,1 %) je oproti celoslovenskému priemeru (30,9 %) nižší o takmer 4 %, podiel odchádzajúcich do stavebníctva je oproti celoslovenskému priemeru (7,9 %) viac ako trojnásobne vyšší a dosahuje spomedzi všetkých okresov najväčšiu hodnotu (25,8 %). Oproti roku 1991 poklesol podiel odchádzajúcich do priemyslu o 20,5 % a do pôdohospodárstva o 7,9 %, na druhej strane o 7,7 % narástol podiel odchádzajúcich do stavebníctva.

Vo vekovej štruktúre odchádzajúcich v roku 2001 dominovali najmä mladí ľudia vo veku 25-34 rokov (33,5 %). V porovnaní s rokom 1991 poklesol hlavne podiel odchádzajúcich vo veku 15-24 zo 34,2 % na 19,6 % z dôvodu predĺženia povinnej školskej dochádzky a väčšieho počtu študentov na VŠ. V porovnaní s celoslovenským priemerom je viac odchádzajúcich v mladšom veku a naopak menej vo veku nad 35 rokov.

Ak sledujeme odchádzku za prácou podľa miesta pracoviska, približne polovica odchádzajúcich pracovala v inej obci okresu (51,1 %), čo je menej ako celoslovenský priemer 57,7 %. Najväčším a taktiež aj najvýznamnejším centrom dochádzky je okresné mesto Námestovo s 3 337 dochádzajúcimi v roku 2001, pričom až 87,6 % dochádzajúcich predstavovali obyva-

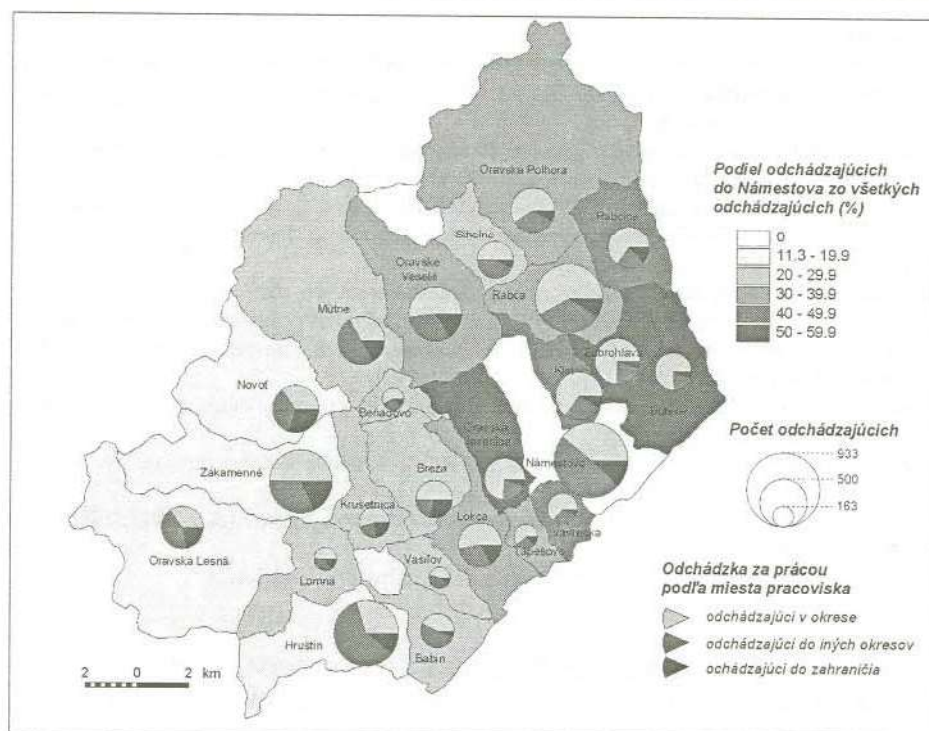
telia iných obcí okresu. Oproti roku 1991 sa počet dochádzajúcich do Námestova znížil o 2 tis. (37,5 %), pričom tento pokles sa prejavil najmä na dochádzke do priemyselných podnikov. Druhým najväčším centrom dochádzky v roku 2001 bola obec *Vavrečka* s 502 dochádzajúcimi, ktorá sa nachádza v tesnej blízkosti Námestova, pričom v roku 1991 tam dochádzalo iba 23 pracujúcich. Táto zmena bola spôsobená vznikom nového závodu firmy Punch Campus Námestovo s.r.o., ktorého sídlo je vo Vavrečke. V roku 1991 bola významným centrom dochádzky do zamestnania aj *Oravská Lesná* s 693 dochádzajúcimi, pričom až 60 % z dochádzajúcich tvorili obyvatelia obce Zákamenné. V roku 2001 tam dochádzalo bolo iba 167 pracovníkov.

Takmer 1/5 odchádzajúcich za prácou z okresu Námestovo (19,6 %) v roku 2001 pracovala v iných okresoch v Žilinskom kraji (SR 20,7 %) a to najmä v okresoch Dolný Kubín (981 odchádzajúcich; 9,7 %) a Tvrdošín (4,6 %). Najviac z nich pracuje v bývalom okresnom centre Dolný Kubín (703 odchádzajúcich), ďalej nasledujú krajské mesto Žilina (209 odchádzajúcich), Oravský Podzámok (188 odchádzajúcich) a mestá Trstená (150 odchádzajúcich) a Tvrdošín (126 odchádzajúcich). Keďže aj ostatné centrá dochádzky na Orave boli taktiež postihnuté transformáciou priemyselných podnikov, oproti roku 1991 sa znížil počet dochádzajúcich do týchto centier o viac ako polovicu. Najvýraznejší pokles bol zaznamenaný pri dochádzke do Nižnej (zo 447 na 58), čo súvisí s postupným zánikom známeho podniku na výrobu televízorov Tesla Orava, neskôr OTF.

Z ostatných centier na Slovensku nachádzajúcich sa v iných krajoch má pre dochádzku obyvateľov okresu Námestovo za prácou význam najmä *Bratislava*. Kým v roku 1991 tam pracovalo iba 152 obyvateľov z okresu Námestovo v roku 2001 to bolo až 6-krát viac t.j. 958 EAO, čo predstavuje 9,5 % odchádzajúcich za prácou zo všetkých obcí v okrese Námestovo. Bratislava sa tak stala druhým najvýznamnejším centrom dochádzky do zamestnania pre obyvateľov okresu Námestovo. Až 87,4 % z odchádzajúcich do Bratislavy tvoria muži, ktorí pracujú hlavne v stavebníctve. Hoci hodinová mzda v stavebníctve nie je vysoká, nadpriemerný zárobok získavajú najmä prostredníctvom veľkého počtu odpracovaných hodín. Hlavnou formou dochádzky je dochádzka na dva alebo viac týždňov, pričom po nich nasleduje viacdnové voľno.

Okres Námestovo patrí z hľadiska dochádzky do zamestnania k tým okresom, ktoré sa od celoslovenského priemeru odlišujú najmä tým, že majú výrazne *nadpriemerný podiel odchádzajúcich za prácou do zahraničia*. Pred rokom 1989 bola tradičným cieľom odchádzajúcich Česká republika (pozri Bašovský 1968) a najmä priemyselný región Ostravsko a hlavné mesto Praha. V roku 1991 dochádzalo do Ostravského regiónu 176 obyvateľov a do Prahy 57 obyvateľov z okresu Námestovo. V odchádzke do Českej republiky bola významná najmä odchádzka do stavebných a priemyselných podnikov, ale taktiež aj odchádzka do poľnohospodárstva. V roku 2001 odchádzalo do zahraničia 1 340 EAO z okresu Námestovo, čo je 4,5 násobne viac v porovnaní s rokom 1991. Odchádzajúci do zahraničia tak tvoria 13,3 % zo všetkých odchádzajúcich za prácou v okrese Námestovo. Až 89 % z nich tvorili muži, pričom polovica (49,5 %) z odchádzajúcich do zahraničia bola vo veku do 30 rokov. V odvetvovej štruktúre odchádzajúcich jednoznačne dominovala odchádzka za prácou do stavebníctva (56,8 %).

Z výsledkov sčítania obyvateľov nie je možné určiť cieľovú krajinu odchádzky za prácou. Napriek tomu sa domnievame, že hlavným cieľom odchádzajúcich je Česká republika a menšia časť odchádzajúcich pracuje v Rakúsku a Nemecku. Aj napriek tomu, že okres Námestovo hraničí s Poľskom, dochádzka za prácou do tejto krajiny je zanedbateľná v dôsledku nižších príjmov, ktoré sú hlavným motívom odchádzky za prácou do zahraničia.

Obr. 2 Odchádzka za prácou z jednotlivých obcí okresu Námestovo

Záver

V dôsledku postkomunistickej transformácie došlo najmä v jej prvých rokoch (1990-93) k strate pracovných príležitostí v okresnom meste Námestovo a aj v iných centrách dochádzky do zamestnania na Orave (Dolný Kubín, Oravský Podzámok, Tvrdošín, Trstená, Nižná), čo viedlo k zhoršeniu životnej úrovne obyvateľov. Nepriaznivú ekonomickú situáciu v regióne pomohli do určitej miery riešiť pracovné príležitosti v novovznikajúcich menších podnikoch. Významným prínosom pre región bol najmä príchod priamych zahraničných investícií do firmy Punch Campus Námestovo, ktorá sa stala najväčším zamestnávateľom v okrese. Okrem toho sa obyvatelia snažia nepriaznivú situáciu na trhu práce riešiť najmä odchádzkou za prácou do vzdialenejších regiónov a to najmä do Bratislavy a do zahraničia. Hlavným motívom odchádzky do vzdialených centier a zahraničia je vyšší príjem v porovnaní so zárobkami na Orave.

Získané nadpriemerné príjmy spotrebúvajú, príp. investujú v mieste bydliska. Zvyšuje sa kúpyschopnosť miestneho obyvateľstva, obyvatelia investujú do individuálnej bytovej výstavby, do zakladania rôznych živností investície do budovania rôznych zariadení služieb pre cestovný ruch a miestne obyvateľstvo. Rozvoj podnikateľského prostredia tak priaznivo ovplyvňuje aj hospodársky rozvoj celého regiónu (cf. Papapanagos a Vickerman 1999).

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu č.2/6038/26 financovaného grantovou agentúrou VEGA

Literatúra

- BAŠOVSKÝ, O. (1968). Dochádzka za zamestnaním ako element ekonomicko-geografickej regionalizácie územia (na príklade Oravy). *Acta Geographica Universitatis Comenianae. Economico-geographica*, 8, 53-93.
- ISKIERKOVÁ, G. (1998). Regionálna geografická analýza a prognózy rozvoja okresu Námestovo. Prírodovedecká fakulta UK Bratislava, KRG (diplomová práca).
- JAKOBY, M. a kol. (2000). Rozvojová štúdia regiónu Orava. Bratislava (M.E.S.A.10), pp.32.
- KRNÁČ, M. (1998). *Analýza nezamestnanosti okresu Námestovo*. Prírodovedecká fakulta UK Bratislava, KRG. (diplomová práca).
- Naša Orava (2004). Historicky najnižšia miera nezamestnanosti. 15. október 2004
- PAPAPANAGOS, H. - VICKERMAN, R. (1999). Borders, migration and labour market dynamics in changing Europe. In van der Velde, M. - van Houtum, H. (eds.) *Border, regions, and people*. London (Pion), pp. 1-10.
- Štatistický úrad SR (1994). Dochádzka do zamestnania, škôl a učenia (Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991), Bratislava.
- Štatistický úrad SR (2003). Dochádzka do zamestnania. Výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001, CD ROM.
- Štatistický úrad SR (2003). Výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 (definitívne výsledky za obce), CD ROM.
- Územný plán VÚC Žilinského kraja (1998). Žilina (Združenie "VÚC Žilina").

**INFLUENCE OF POSTCOMMUNIST TRANSFORMATION ON
COMMUTING: CASE STUDY OF DISTRICT OF NÁMESTOVO***Summary*

The aim of this contribution is to evaluate postcommunist transformation in district Námestovo and the influence of these changes on commuting. In the consequence of transformation changes in agriculture and industry, inhabitants of district Námestovo lost jobs in their communes, in the district centre Námestovo and other commuting centres in the region of Orava (Dolný Kubín, Oravský Podzámok, Tvrdošín, Trstená, Nižná). This led to decrease of the living standard. Unfavourable situation on regional labour market helped to solve new job opportunities in small firms and foreign investments to the firm Punch Campus Námestovo. Commuting to distant regions in Slovakia (especially to Bratislava) and commuting abroad (especially to Czech Republic) played also a very important role. The result of long-distance commuting is bringing capital and its investment in local community to development of service sector for local inhabitants and also for tourists.

Recenzovali: Doc. RNDr. René Matlovič, PhD.
RNDr. Martin Rosič